

## JONAS JABLONSKIS IR LIETUVIŲ SPAUDOS DRAUDIMAS

XIX a. antroje pusėje lietuvių kalba ir lietuvybė kentėjo tarp kūjo ir priekalo – tarp nuožmios rusifikacijos ir lėtos, tačiau jau seniai prasidėjusios polonizacijos – lenkinimo ir lenkėjimo. Rusifikacija ypač skaudžiai smogė įvedus lietuvių spaudos draudimą lotyniško pagrindo rašmenimis (1864–1865 m.). Jautriausiai tai išgyveno subrendusi lietuvių šviesuomenė, bet priespaudai vienokiu ar kitokiu būdu priešinosi didžioji dalis lietuvių tautos.

Jonui Jablonskiui irgi kliuvo to carinės priespaudos kūjo smūgių, nes jis buvo ir visuomenininkas. Savo atsiminimuose tai pastebėjo ir Antanas Smetona: „Dažnas pasako, kad J. Jablonskis buvęs tik kalbininkas, kad jam nerūpėjusi nei politika nei visuomenės gyvenimas. Netiesa. Jam rūpėdavo visa, kas liesdavo lietuvių likimą, labiausia, žinoma, jų kalba ir raštai.“ (Smetona 1930: 43).

Dar išsamiau Jono Jablonskio visuomeniškumą apibūdino jo raštų leidėjas Juozas Balčikonis. Trumpame J. Jablonskio gyvenimo aprašyme jo pasakyta: „Apdovanotas dideliu ir skaisčiu protu, jis galėjo toli peržengti lietuvių kalbos mokslo sienas ir pasižymėti bendram lingvistikos mokslui, jei nebūtų atsistojusi skersai kelio kita jo asmens savybė – jo nenugalimas troškimas tarnauti savo kraštui, troškimas, kad jo pasiekti mokslo rezultatai būtų pasisavinti plačios visuomenės. [...] Jam rūpėjo lygiai visas lietuvių gyvenimas: džiaugdavosi savo tautiečių pasiekimais, skaudžiai atjausdavo nelaimės, pats visur kur galėdamas prisidėdavo savo darbu ir dėkle. [...] Kur ir kada tik tėvynė pašaukdavo savo vaikus, jis pirmas išgirsdavo jos balsą ir pirmas šokdavo jai tarnauti.“ (Balčikonis 1932: XI).

Galutinai J. Jablonskis apsisprendė paskirti savo gyvenimą dirbti lietuviybės labui ir pirmiausia rūpintis lietuvių kalba, kai 1881 m., baigęs Ma-

rijampolės gimnaziją<sup>1</sup>, pradėjo studijuoti Maskvos universitete<sup>2</sup>. Šį pasiryžimą skatino kelios aplinkybės: 1) aktyvi nuo anksčiau veikusio Maskvos lietuvių studentų, skyrusių save nuo lenkų, būrelio veikla; 2) lietuvių kalbos mokslo svarbą kitų kalbų studijoms išskėlusių dėstytojų paskaitos – F. Koršo (graikų, vėliau ir lotynų kalbos), F. Fortunatovo (lyginamoji kalbotyra<sup>3</sup>, ypač jo dėstomas lietuvių kalbos kursas; plg. Piročkinas 1977: 32), V. Milerio (Rytų istorija); 3) Maskvą pasiekusi čia jau laukta 1883 m. Prūsijoje pasirodžiusi nelegali *Aušra*<sup>4</sup>. Reikia prisiminti ir valstietišką J. Jablonskio kilmę iš mažiausiai polonizacijos paveiktos Užnemunės paprūsės, ir lietuviškumo kibirkštis, kurios jam įstrigo dar gimnazijos metais iš susitikimų su Petru Kriaučiūnu ir Jonu Basanavičiumi.

1864 m. pradėtas lietuvių spaudos draudimas<sup>5</sup> buvo dangstomas noru lietuvius atitraukti nuo lenkų, tačiau caro valdininkams labiausiai rūpėjo lietuvių tautą asimiliuoti, atkurti esą kažkada buvusią vientisą rusų valstybę, kurioje kalbėta ir rašyta rusiškai<sup>6</sup>. Visą lietuvių rusinimo programą sudarė

<sup>1</sup> Marijampolės gimnaziją J. Jablonskis baigė aukso medaliu, įgijęs neblogus klasikinių kalbų pagrindus ir neišleidęs iš akių nors ir silpnokai dėstyto lietuvių kalbos kurso, suteiklusio galimybę gauti Maskvos universiteto stipendiją.

<sup>2</sup> XIX a. antroje pusėje Maskvos universitete studijavo nemažas būrys būsimų įžymių Lietuvos visuomenės ir mokslo veikėjų – J. Basanavičius, A. Botyrius, K. Grinius, J. Jablonskis, P. Mašiotas, S. Matulaitis, V. Pietaris ir kt.

<sup>3</sup> F. Fortunatovo ir V. Milerio palankumą J. Jablonskiui tikriausiai stiprino ir jų prieš dešimtį metų lankyta ir aprašyta Liudvinavo šnektai, visai artima Jablonskio šnektai (žr. MUI, 1872, Nr. 1–4). Atrodo, F. Fortunatovas paskatino J. Jablonskį domėtis tautosaka ir gyvąja kalba. Su Fortunatovu Jablonskis nenutraukė ryšių ir baigęs universitetą – daugiau kaip 20 metų.

<sup>4</sup> J. Jablonskis tuojau pradėjo *Aušrai* siuntinėti korespondencijas iš Maskvos ir iš savo krašto žmonių gyvenimo (žr. Palionis 1957).

<sup>5</sup> Gausi literatūra apie spaudos draudimą čia nėra nebandoma aprėpti – paminėtina tik keletas autorių: Ruseckas 1929; Merkys 1978, 1994; Vėbra 1992; Tyla 2004; Staliūnas (sud.) 2004 ir kt.

<sup>6</sup> Spaudos draudimas buvo ir viena iš represinių priemonių, kurių Rusijos valdžia ėmėsi prieš lietuvių tautą po 1863 m. sukilimo. Jo malšinimui vadovavo grafas M. Muravjovas, kuris jau buvo pagarsėjęs kovoje su 1830–1831 m. sukilimo dalyviais, aplankęs carą teikdamas uždaryti Vilniaus universitetą ir vakarinių gubernijų mokyklose viską dėstyti rusų kalba (Ivinskij, Masionienė ir kt. (sud.) 1998: 212). Tapusiam Vilniaus generalgubernatoriumi, davusiam pirmuosius nurodymus uždrausti lietuvių spaudą lietuviškomis raidėmis M. Muravjovui kraštas, iš kurio buvo kilęs J. Jablonskis, – Augustavo (Suvalkų) gubernija įėjo į vadinamąją Lenkijos karalystę – tiesiogiai nebuvo pavaldus, tačiau M. Muravjovas išsireikalavo, kad jo potvarkiai dėl spaudos draudimo ir čia galiotų. Beje, J. Jablonskis nemini kitų spaudos draudimo sumanytojų ir vykdytojų, tik „velionį grafą Muravjovą“. O jų būta nemažo būrio: K. Kaufmanas, I. Kornilovas, V. Kulinas, S. Mikuckis, N. Miliutinas ir kt. (žr. Merkys 1978).

lietuvių kalbos suvaržymas oficialiajame gyvenime, mokymo lietuvių kalba mokyklose uždraudimas, lietuviškos spaudos lotynišku ir gotišku raidynu uždraudimas ir vietoj jų rusiškų rašmenų įvedimas, Katalikų bažnyčios persekiojimas ir stačiatikybės protegavimas, draudimas lietuviams katalikams dirbti mokytojais, administracijos darbuotojais, o jų vietoj įdarbinant rusų atsikėlėjus (plg. Tyla 2004: 8). Lietuviškos spaudos lotyniško pagrindo rašmenimis draudimo svarbiausi taikiniai buvo elementoriai ir mokyklų vadovėliai, maldaknygės, kalendoriai, kita visuomenei skirta literatūra, periodinė spauda. Vėliau išimtys ribotai pradėtos taikyti tik mokslo darbams.

Nuo studijų laikų J. Jablonskis įsitraukė į kovą su spaudos draudimo idėjiniais pamatais, aktyviai dalyvavo draudžiamojame spaudoje, ją slėpė, platino, padėjo knygnešiams, tarpais rašė liberaliuose Rusijos laikraščiuose bei žurnaluose ir platesniais lietuviybės klausimais. Ta kova persmelkė jo tris dešimtis pedagoginės ir mokslinės veiklos metų. Kita vertus, carinės priešpaudos potvarkiai ir valdininkų represijos nuolat lamdė paties J. Jablonskio gyvenimą.

Visą laiką J. Jablonskis neišleido iš akių ir polonizacijos poveikio lietuvių kalbai ir pačiai lietuvybei. Būdamas trečio kurso studentas, 1884 m. rusų legaliajai spaudai pateikė 5 didelius straipsnius, kurių kryptį rodo ir pavadinimai: „Lietuva ir abėcėlė jai“, „Šis tas apie Lietuvą“, „Lietuvos dvasininkų jėga“, „Lietuvio balsas (Dar apie raidyną)“, „Dėl P. Muraškos straipsnio „Visiškas Prūsų lietuvių atsiskyrimas nuo lenkų“<sup>7</sup>. Čia daugiausia gvildinamos dvi temos: nesėkmingi bandymai taikyti kirilicą lietuviškiems raštams ir tolesnis polonizacijos plitimas, prie kurio prisidėjo ir nemaža dalis katalikų kunigų.

Pirmajame straipsnyje, polemizuodamas su kažkokiu ponu P. B., bandančiu įrodinėti, kad kirilica lietuviškuose raštuose iš seno vartota ir visai jiems tinkanti, J. Jablonskis atmeta visus tariamus p. P. B. argumentus, primena, kad lietuviai rusiškomis raidėmis spausdintų knygų neapkenčia, net jas degina, ir taikliai suformuluoja pagrindines priežastis, kodėl lietuviams tos knygos netinka: 1) lotyniškas raidynas lietuvių raštijoje vartojamas jau per tris šimtus metų ir jis įaugęs į lietuvių liaudies kūną ir kraują; 2) lietuvių tauta, daugiausia žemdirbiai, gana konservatyvi ir nenoromis atsisako senųjų formų; 3) naująją abėcėlę pasmerkė didelę įtaką turintys vietiniai

<sup>7</sup> Pirmieji keturi straipsniai paskelbti laikraštyje *Современные известия*, o penktasis – žurnale *Русь*. (Remtasi A. Piročkino tų straipsnių autorystės nustatymu ir vertimais, pateiktais jo sudarytame rinkinyje; žr. Piročkinas 1991: 12–54).

kunigai; 4) viso pasaulio lituanistai vartoja lotynišką abėcėlę spausdindami lietuviškus tekstus; 5) pats faktas, kad **įsakyta** spausdinti rusiškai, veikia visiškai priešingai (Piročkinas, sud., 1991: 15).

Ponui P. B., tvirtinančiam, jog **visi** lietuvių kalbos garsai gali būti žymimi rusiškomis raidėmis, J. Jablonskis siūlo pažiūrėti bent į F. Fortunatovo ir V. Milerio išleistas lietuvių liaudies dainas, kuriose tarp rusiškų ras kaip tik lotyniškų ir net naujai sugalvotų raidžių ir ženklų, neturinčių atitikmenų rusų abėcėlėje. Legaliame Rusijoje leidžiamame laikraštyje J. Jablonskis porą kartų cituoja iš Prūsijos atėjusią *Aušrą* ir pagaliau tiesiai pasako: „Rusų planai Lietuvoje bankrutavo...“<sup>8</sup>

Baigęs 1885 m. Maskvos universitetą, J. Jablonskis ketverius su puse metų sunkiai ieškojo mokytojo vietos Vilniaus, Varšuvos ir kitose mokslo apygardose. Ypač jį traukė Marijampolės gimnazija, kur dirbo keletas pažįstamų mokytojų ir inspektoriaus pareigas ėjo šio krašto žmogus Andrius Botyrius. Deja, pastarasis, susikirtęs už lietuviybę su slavofilu direktoriumi, nuo tų pačių metų rugpjūčio 1 d. jau buvo iškeltas į Kališą (žr. Cirkuliar 1885: 253). J. Jablonskis kurį laiką turėjo verstis atsitiktiniais darbais.

Per protekciją J. Jablonskiui 1889 m. pagaliau pavyko gauti lotynų ir graikų kalbų mokytojo vietą Mintaujoje. Čia gyveno ir mokėsi nemaža lietuvių. Jablonskių namai pasidarė tikru lietuvių moksleivių ir šviesuomenės židiniu, į kurio veiklą įtraukiama visa šeima (Piročkinas 1977: 73–75; Lukėnaitė–Griciuvienė 2009: 25).

Mintaujoje įvairiais būdais ir formomis J. Jablonskis dirbo lietuviybės žadintojo darbu: padėjo įsikurti slaptai „Kūdikių“ draugijai, bendradarbiavo su V. Kudirkos sumanytąja „Literatiškąja draugija“; padėjo rengti varpininkų suvažiavimus, čia jį aplankydamas ir knygnešys Jurgis Bielinis (žr. Avižonis 1921: 532). Ypač produktyviai įvairiais slapyvardžiais pasirašinėdamas šiuo laikotarpiu jis bendradarbiavo su V. Kudirkos redaguojamu *Varpu*. A. Piročkinas skaičiavimu, 1890–1894 m. J. Jablonskis *Varpe* paskelbė daugiau kaip 24 straipsnius (Piročkinas 1977: 78). Juose svarstyti lietuvių mokyklų ir elementorių reikalai, ūkininkams skirtų knygelių tematika ir kt. Varpininkai

<sup>8</sup> Po keliolikos metų lietuvių spaudos draudimo beviltiškumą ir pagrindines jo nenusisekimo priežastis panašiai ėmė kelti kai kurie apdairesni Rusijos valdininkai: 1896 m. Varšuvos generalgubernatorius A. Imeretinskis, Kauno gubernatorius S. Suchadolskis, vėliau taip pat ir Vilniaus generalgubernatorius P. Sviatopolkas-Mirskis, o pagaliau, veikiamas sukauptos informacijos, ir vidaus reikalų ministras (beje, apžvelgęs visą lietuvių spaudos draudimo eigą) V. Plėvė (1904). Žinoma, buvo ir atkaklių administratorių, gynusių lietuvių spaudos draudimą (Tyla 2004: 5, 9).

jau suvokė, kad kovojant su spaudos draudimu ir polonizacija reikia rūpintis ir lietuvių kalbos ateitimi, tad spausdino ir bendrinei kalbai pamatus klojusius J. Jablonskio darbus, net ir tokį didelį grynai kalbinį jo darbą kaip *Medega sintaksiui*.

Plačiau žvelgdamas į lietuviybės reikalus, J. Jablonskis leidosi ir į diskusijas dėl Lietuvos istorijos. Pakanka paminėti du *Varpe* skelbtus šios srities straipsnius (žr. Jablonskio raštai 1932: 13–22, 23–24). Pirmajame pabrėžiama, kaip sumažėjęs Vilniuje rengto Rusijos archeologų kongreso mokslinis lygis reikalaujant lietuvių ir lenkų mokslininkams pranešimus skaityti tik rusų kalba (daugelis šių šalių archeologų tame kongrese iš viso nedalyvavę). J. Jablonskis, primindamas vokiečių kalba skaitytą A. Bezenbergerio pranešimą, pasako ligi šiolei aktualią mintį: „Kaip smagu, išėjus iš bjaurių politikos landynių, pamatyti savo akimis, jog tikrasis mokslas visuomet pasiliekti mokslu.“ (Jablonskio raštai 1932: 17).

Iš Mintaujos J. Jablonskio rašyta keletas laiškų rusų mokslininkams – žurnalo *Живая старина* redaktoriui V. Lamanskiui, prof. F. Fortunatovui, A. Šachmatovui ir kt. (Piročkinas, sud., 1985: 205–206). J. Jablonskis užsimena, kad buvo surinkęs apie 1000 lietuvių liaudies dainų ir apie 100 pasakų (surinktos tautosakos likimas nežinomas). Kitame laiške Lamanskiui primena, kad prieš 12–15 metų Maskvos universiteto profesoriai F. Koršas, F. Fortunatovas, V. Mileris bandę sukurti lietuvių filologų draugiją, kuri savo darbus buvo numaciusi spausdinti **lotyniškomis** raidėmis. Deja, draugija negavusi leidimo veikti, nes esą galėjusi žadinti lietuvišką savimoneę. J. Jablonskis 1896 m. teikęs Etnografijos skyriui steigti lietuvių ir latvių draugiją, panašią kaip kadaise Maskvoje neleista lietuvių filologų draugija.

Labai griežtai J. Jablonskis sukritikavo P. Briancevo, laikiusio save rašytoju, istoriku ir publicistu, knygą *Очерк древней Литвы и западной России* (išleista Vilniuje 1891 m.)<sup>9</sup>, kurioje teigiama, jog didžioji dalis lietuvių jau nuo XIII a. puikiai kalbėję rusiškai, buvę priėmę rusų papročius ir stačiatikių tikėjimą. P. Briancevo apybraiža turėjusi atstoti Lietuvai pritaikytą Rusijos istorijos vadovėlį, mėginusį įrodyti lietuvių ir rusų tautų bendrys-

<sup>9</sup> Pavelo Briancevo (jo vardas ne Dimitrijus) apybraižos ištraukas galima rasti prieš keliolika metų išleistoje chrestomatijoje (žr. Ivinskij, Masionienė ir kt. 1998: 242–243). P. Briancevas, regis, pretendavo laimėti seniai M. Muravjovo skelbtą konkursą parašyti Šiaurės Vakarų kraštui skirtą specialų Rusijos istorijos vadovėlį. Nors buvo pažadėta solidi 1000 rublių premija, keliolika metų Maskvos universitete svarstytu konkursu niekas nesusižavėjo (žr. MUI 1872).

tę nuo seniausių laikų, kas caro politikai labai rūpėję. Daugiapusė J. Jablonskio veikla, ypač jo įtaka jaunimui, atkreipė rusų žandarų akis ir jis buvo iškeltas toliau nuo Lietuvos – į Taliną (Revelį).

Taline J. Jablonskiui teko tiesiogiai patirti lietuvių spaudos persekiojimą vykdyusių Rusijos valdininkų represijas. Jiems siūlo galas buvo, kai, daug kur darant kratas, Palangoje pas L. Vaineikį rasta nemažai adresų, tarp jų ir J. Jablonskio. Imta krėsti visus lietuvius, turėjusius ryšių su L. Vaineikiu. 1900 m. spalio pabaigoje krata padaryta ir J. Jablonskio bute. Žandarai paėmė visą rankraštinę medžiagą, nemaža knygų. Prasidėjo tardymai, Liepojos žandarų viršininko padėjėjas A. Vonsiackis ėmė kurpti bylą<sup>10</sup>.

Apie bylos eigą ir metamus kaltinimus J. Jablonskis gana išsamiai rašė rusų akademikams F. Koršui, F. Fortunatovui, A. Šachmatovui, žurnalo *Живая старина* redaktoriui V. Lamanskiui. Iš jų tikėjosi pagalbos. Savo laiškuose aptarė, kokie menki vadinamieji daiktiniai įrodymai. Tai buvę juodraščiai dviejų V. Kudirkai rašytų laiškų, straipsnio „Apsidraudimo draugija nuo persekiojimo“ juodraštis, užrašų knygtė su įvairiomis filologinėmis pastabomis. Baisiausias pasirodęs vienas juodraštis, kuriame buvusi negraži frazė: „Užuos kokį niekniekį šungalviai, ir sveikas dingęs“<sup>11</sup>. Be to, išryškėjo, kad *Varpe* slapyvardžiu Obuolaitis pasirašinėjęs asmuo yra J. Jablonskis. Per tardymus ir rašytiniuose pasiaiškinimuose dėl visų kaltinimų J. Jablonskis atkakliai gynėsi, tačiau buvo priverstas pateikti prašymą būti atleistas nuo mokytojo darbo.

Energingai J. Jablonskį ėmėsi ginti F. Koršas, gerai pažinojęs Rygoje dirbusį mokslo apygardos, kuriai priklausė J. Jablonskis, kuratorių A. Švarcą, tačiau šis, kadaise buvęs jo lotynų kalbos dėstytojas, dabar J. Jablonskį laikė nelegalių leidinių kūrėju ir platintoju. Deja, byla pasiekė Peterburgo prokuratūrą, Vidaus reikalų ir Teisingumo ministerijas. Čia J. Jablonskiui neįstengė padėti nė akademikai. Su caro žinia jis ir grupė kitų lietuvių administraciniu būdu buvo nubausti viešąja policijos priežiūra dvejim metams ir tremtimi. Tremties vieta J. Jablonskis pasirinko Pskovą. Nors ir

<sup>10</sup> Prieš keletą metų tas pats A. Vonsiackis daužė Marijampolėje „Sietyno“ draugiją. Visa J. Jablonskiui keliamos bylos eiga yra išsamiai aptarta specialiaame A. Piročkino straipsnyje (Piročkinas 1971: 113–124).

<sup>11</sup> Iš 1900 m. gruodžio 7 d. laiško F. Fortunatovui (žr. Piročkinas, sud., 1985: 105). Šis ir kiti raštiški įrodymai apibūdinti ir 1901 m. vasario 2 d. laiške V. Lamanskiui, tik čia dar išryškinta, jog tas **raštelis rašytas raudonu rašalu** (ten pat, 222–224). Matyt, žandarus tas raudonas rašalas visai įsiutino.

prislėgtas, tremtyje kalbininkas nenuleido rankų<sup>12</sup>. Iš Pskovo jis Rusijos mokslų akademijai nusiuntė A. Juškos žodyno pirmojo tomo „Baigiamąjį žodį“ (apie 50 p.). Čia, be kita ko, paminima, kad žmones, pateikusius žodynui medžiagos, išvykus užrašinėtoji, žandarai kartais be ceremonijų iškratydavo (Piročkinas, sud., 1991: 143). Be to, 1903 m. J. Jablonskis drįso pasiūsti *Varpui* pluoštą savo atsiminimų – tačiau tik apie vaikystę, mokymąsi, *Aušros* pasirodymą, Kudirkos atsivertimą, bet nieko apie darbą Mintaujoje ir apie savo bylą. Tuos atsiminimus pasirašė ypatingu slapyvardžiu – „Kirvelis Nusmuko“ (Jablonskio raštai 1932: 69–73).

J. Jablonskiui tremtis buvo sutrumpinta ir leista apsigyventi Šiauliuose, nes artėjo spaudos draudimo panaikinimas. Dar iš Pskovo Povilui Višinskiui rašytame laiške J. Jablonskis iš rusų spaudos išvelgė tokių požymių<sup>13</sup>.

Lietuvių tautos atkaklumas įvairiais būdais ginant lietuviškąją spaudą (čia nemažas ir J. Jablonskio indėlis), rusų mokslo žmonių ir kai kurių valdininkų balsai, kad tas draudimas nepasiteisinęs<sup>14</sup>, visoje Rusijos imperijoje prasidėjęs revoliucinis judėjimas ir nepasitenkinimas karo su Japonija baigtimi – visa tai pagaliau paveikė Rusijos valdžią ir 1904 m. gegužės 7 d. buvo paskelbtas caro įsakymas tą draudimą panaikinti. Apie spaudos draudimo panaikinimą J. Jablonskis Šiauliuose sužinojo iš laikraščių. O caro įsakas tuoj pat lietuviškai buvo paskelbtas ir Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčioje. Sujaudinti žmonės rinko parašus padėkoti generalgubernatoriui Sviatopolkui-Mirskiui ar net ir carui. J. Jablonskis tokių padėkų nepalaikė.

<sup>12</sup> P. Mašiotas yra taikliai pastebėjęs: „[j]uo tekdavo Jablonskiui skaudesnė bausmė, juo paskui smarkiau imdavosi pertraukto darbo“ (Mašiotas 1930: 46).

<sup>13</sup> Tuo metu žurnale *Новое время* patyręs žurnalistas Sergejus Syromiatnikovas, rašęs ne tik įvairiuose Rusijos, bet ir užsienio spaudos leidiniuose, paskelbė straipsnį, nurodantį, kad valdžia pagaliau susirūpino lietuviško šrifto klausimo sprendimu ir kad kuo greičiau būsiąs atšauktas draudimas spausdinti „lietuvių ir žemaičių knygas lietuvių–lotynų šriftu, tuo bus naudingiau rusų reikalui“ (Piročkinas, sud., 1985: 393).

<sup>14</sup> Lietuvių spaudos lietuviškais–lotyniškais rašmenimis reikalai Rusijos imperijos įvairiose institucijose buvo svarstomi daugiau kaip 7 metus: nuo 1896 m. iki 1904 m. pradžios (plg. Tyla 2004: 10). Būta ir gynusių spaudos draudimą, ir sutinkančių jį pakeisti iš dalies – leisti lotyniškomis raidėmis spausdinti tik elementorius, maldaknyges bei kalendorius, ir reikalavusių tą spaudos draudimą visiškai panaikinti. Įdomu, kad draudimo panaikinimo priešinkų daugiausia būta iš Liaudies švietimo ministerijos, o šalininkų – iš Vidaus reikalų ministerijos (K. Strolmanas, V. Plėvė ir kt.). Caras buvo sudaręs specialų komitetą, kuris nutarė panaikinti visus ankstesnius Rusijos vyriausybės sprendimus ir potvarkius, „apribojusius lietuvių ir žemaičių raštiją jos veikaluose; be rusiškų rašmenų, leisti vartoti lotyniškus ir kitus rašmenis“. Caras to komiteto nutarimą patvirtino.

Jis laišku Povilą Višinskį pakvietė tuoj pat atvažiuoti į Šiaulius, o kitą dieną jau žadėjo važiuoti į Vilnių pažiūrėti, ką daro vilniečiai.

Didžiausia švente J. Jablonskis laikė tą dieną, kai Vilniuje pradėtas leisti dienraštis *Vilniaus žinios*. Legalūs lietuviški laikraščiai, kalendoriai, rašomi visiems suprantama gera kalba, turėjo kelti lietuvių savimonę; be to, dar laukė sunki kova dėl lietuviškų mokyklų ir joms tinkamų vadovėlių. Lietuva dar tebebuvo Rusijos imperijos dalis, spaudos cenzūra nedingo, tebesiplėtojo polonizacija<sup>15</sup>.

Sunki būklė ypač slėgė mokyklų reikalus. Vilniuje buvo leista dėstyti lietuvių kalba trijose mokyklose, tačiau valdžia tam pinigų neskyrė. Žmonės patys lietuvių kalbos reikalui dėjo pinigus, iš kurių šiočia tokia alga mokėta ir į šį darbą kibusiam J. Jablonskiui. Provincijoje buvo dar blogiau. Šiauliuose ir Panevėžyje, kaip 1912 m. J. Jablonskis rašė J. Basanavičiui, yra tiktai lenkų kalbos mokytojai, o lietuvių kalbos ten niekas nemoko.

Lietuvių spaudos atgavimo svarbą Jonas Jablonskis gerai suvokė, tačiau suprato ir kokių sunkumų dar teks patirti dėl lietuvių stiprinimo ir lietuvių kalbos reikalų. Jį branginame kaip bendrinės lietuvių kalbos puoselėtoją, norminamosios mūsų gramatikos kūrėją, tačiau turėtume vertinti ir kaip visuomenės veikėją, kovotoją dėl lietuvių, dėl lietuvių kalbos teisių.

#### LITERATŪRA

Avižonis P. 1921: Jablonskis Mintaujoj, Revely, Pskove. – *Lietuvių mokykla*, Nr. 12.

Avižonis P. 1930: Žodis kitas apie Joną Jablonskį. – *Kalba* 1 (2), 48–55.

Balčikonis J. 1932: Trumpas [Jablonskio] gyvenimo aprašymas. – *Jablonskio raštai* 1, XI–XXX.

Briancev P. D. 1891: П. Д. Брянцев. Очерк древней Литвы и западной России. – *Русская литература в Ливве: XIV–XX в. в.*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, 241–243.

Сылов Н. И. (sud.) 1866: Н. И. Цылов. Сборник распоряжений графа Михаила Николаевича Муравьева. – *Русская литература в Ливве: XIV–XX в. в.*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, 213–217.

<sup>15</sup> Prieš pat spaudos atgavimą polonizacijos mastais Lietuvoje laiške kun. J. Tumui-Vaižgantui baisėjosi ir Šatrijos Ragana (žr. Žėkaitė 1986: 142).



- Cirkuliar 1885: *Циркуляр по Варшавскому учебному округу*, Nr. 9.
- Ivinskij P., Sideravičius R., Masionienė B., Meržvinskaitė B. 1998: *Русская литература в Лувве: XIV–XX в. в. Хрестоматия*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Jablonskio raštai 1932: *Jablonskio raštai 1. Visuomenės straipsniai*. Sud. J. Balčikonis, Kaunas.
- Litvinskaitė D. 2005: Kirilikos Evangelijų rašyba: Laurynas Ivinskis ir Jonas Kreščinskis. – *Archivum Lithuanicum* 7, 123–138.
- Lukėnaitė–Griciuvienė E. 2009: *Konstancijos ir Jono Jablonskių šeima*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Mašiotas P. 1930: Šis tas iš Rygiškių Jono sunkaus gyvenimo. – *Kalba* 1 (2), 44–48.
- Merkelis A. 1930: Jonas Jablonskis. – *Kalba* 1 (2), 7–36.
- Merkys V. 1978: *Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.)*, Vilnius: Mokslas.
- Merkys V. 1994: *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904 m.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- MUI 1872: *Московские университетские известия*, Nr. 1–4.
- Palionis J. (sud.) 1957: J. Jablonskis. *Rinktiniai raštai 1*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Peckus V., Viliūnas V. 2005: *Marijampolės mokytojai*, Šiauliai: Saulės delta.
- Piročkinas A. 1971: J. Jablonskio bylos medžiaga. – *Kalbotyra* 23 (1), 113–125.
- Piročkinas A. 1977: *Prie bendrinės kalbos ištakų*, Vilnius: Mokslas.
- Piročkinas A. 1980: *Jonas Jablonskis*, Kaunas: Šviesa.
- Piročkinas A. (sud.) 1985: *Jono Jablonskio laišakai*, Vilnius: Mokslas.
- Piročkinas A. (sud.) 1991: J. Jablonskis. *Straipsniai ir laišakai*, Vilnius: Mokslas.
- Ruseckas P. 1929: *Spaudos draudimo gadynė*, Kaunas: Spaudos fondas.
- Sabaliauskas A. 1979: *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.*, Vilnius: Mokslas.
- Smetona A. 1930: Atsiminimų bruožai. – *Kalba* 1 (2), 37–44.
- Staliūnas D. (sud.) 2004: *Raidžių draudimo metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Subačius G. 2006: Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891. – *Archivum Lithuanicum* 8, 279–316.
- Tyla A. 2004: *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

- Vėbra R. 1992: *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje*, Kaunas: Šviesa.  
Zinkevičius Z. 1990: *Lietuvių kalbos istorija* 4, Vilnius: Mokslas.  
Žėkaitė J. 1986: *Šatrijos Raganos laiškai*, Vilnius: Vaga.

Gauta 2010 10 19

## JONAS JABLONSKIS AND THE BAN OF THE LITHUANIAN PRESS

### *S u m m a r y*

Jonas Jablonskis is remembered as a cherisher of Standard Lithuanian and creator of our prescriptive grammar yet he also deserves credit as a public figure and fighter for the Lithuanian ideals and rights of the Lithuanian language. His resolution to foster and protect the Lithuanian language meant that he had to oppose the disastrous intents of the Russian administration, particularly as regards the ban of the Lithuanian press, and also the pervasive influence of polonization among the landowners, the clergy and ordinary people. As a student, at the University of Moscow J. Jablonskis joined a circle of patriotically minded Lithuanian students who aspired to awaken the Lithuanian national ideals and after his studies he never gave up this path but rather propagated the Lithuanian identity in his pedagogical and research writing. In the articles published in the liberal Russian press, he tried to prove that the Russian alphabet was inadequate for the transcription of the Lithuanian sounds by this demonstrating both his philological education and good orientation in the socio-political reality of Lithuania. He was also publishing texts in the illegally published Lithuanian press, e. g. the magazine *Varpas*, contributing to its distribution, keeping contacts with so-called book-smugglers, or illegal distributors of the written Lithuanian word, taking part in secret meetings etc.

More than once J. Jablonskis fell victim to the discriminating tsarist regulations and repressions: after graduation for several years he could not get a teacher's job in Lithuania, he was constantly persecuted by the police after his family had become the centre of the Lithuanian community in Mintauja, and finally he was transferred to Tallinn (Estonia) to keep him away from Lithuania and sever his ties with the country. In 1900, his home in Tallinn was searched by the police, some "evidence" was found and charges were brought. As a consequence, he had to leave his teaching job while the case was taken up by the prosecutors in St. Petersburg. Despite the attempts of his Russian colleagues and academicians, namely, F. Korsh, F. Fortunatov, A. Shachmatov, V. Lamanski, to stop the proceedings

and acquit Jablonskis, the linguist was sentenced to deportation for two years. Luckily, in 1903 he was granted a permission to move from Pskov in Russia to Šiauliai (Lithuania).

In the aftermath of the persistent and long opposition of Lithuanians, which had been supported by the educated Russian people, and revolutionary movements in the tsarist empire, the ruling Russian administration decided to lift the ban on the Lithuanian press on 7 May 1904. Undoubtedly, the work and fight of J. Jablonskis had also contributed to this. The press became legal yet the Russian censorship remained since Lithuania was still a part of the Russian empire. J. Jablonskis was particularly concerned about the status of Lithuanian in schools and, more generally, in public life. In his endeavours to strengthen the status of the language, he faced two major threats: the reviving polonization and the continued Russian unwillingness to accept the independence of Lithuania.

---

VITAS LABUTIS

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius